

РОЗДІЛ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340:316.344.42(477) «19/20»

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/74>

ПРАВОВА ЕЛІТА УКРАЇНИ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

LEGAL ELITE OF UKRAINE OF THE XX–XXI CENTURY: THEORETICAL AND LEGAL CONTEXT

Турчак О.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри гуманітарних дисциплін

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

Євхутч І.М., к.ю.н., доцент кафедри цивільного права
та процесу факультету № 1

*Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена висвітленню проблем формування української правничої еліти сучасності – потреби українського суспільства, що буде спроможною вирішувати назрілі правові проблеми.

Актуальність наукового дослідження проблем формування наукової еліти сьогодення зумовлена об'єктивними процесами змін, що відбуваються в сучасному цивілізаційному розвитку загалом, не лише у нашій країні. Безумовно, до цих чинників потрібно віднести такі: зміну темпів прогресу, перехід людства до інноваційного типу прогресу, формування суспільства знань тощо. У цих умовах суттєво зростають роль і значення правової еліти в усіх сферах життя і діяльності держави. Ця обставина потребує від будь-якого суспільства суттєвого зростання як наукових знань, так і знань загалом. На сучасному етапі розвитку людства наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта, що забезпечує олюднення знань, мають стати пріоритетними видами діяльності. І саме ця обставина надасть можливість якомога більшій частині громадян отримати ґрунтовні знання. Тільки таким чином можна сформувати сучасну еліту, зокрема і правову. Потрібно зазначити, що нині завдання формування правової еліти, як і загалом підготовки людини, особистості до життя та діяльності, під впливом уже зазначених обставин суттєво змінюються й ускладнюються. З огляду на це, ми повинні змінити освіту таким чином, щоб вона не зводилася лише до засвоєння певної суми знань, як це іноді поки що буває. Як мінімум ще дві функції повинні реалізовуватись у сучасному освітньому процесі. Це такі функції: навчити студента-правника вчитися впродовж усього свого життя і навчити застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Тобто важливим завданням сьогодення є формування освіченої людини. Тільки за таких умов ми зможемо сформувати потужну правову еліту, яка буде спроможною дати адекватну відповідь новітнім викликам суспільства.

Ключові слова: еліта, правова освіта, правова система, правова свідомість, правова допомога.

The article is devoted to the problems of the formation of the Ukrainian legal elite of the present – the needs of the Ukrainian society, which will be able to solve overdue legal problems.

The urgency of the scientific study of the problems of the formation of the scientific elite of the present is due to objective processes of changes taking place in modern civilization development not only in our country, but in general. Of course, these factors include the following: the change in the pace of progress, the transition of humanity to the innovative type of progress, the formation of a society of knowledge, etc. In the second it ions the role and significance of the legal elite in all spheres of life and activity of the state considerably grows. This circumstance requires a significant increase in both scientific knowledge and knowledge in general from any society. At a present stage of human development, science as a sphere producing new knowledge, and education providing human knowledge, should be come the most priority activities. And this very circumstance will give the opportunity to obtain sound knowledge for as many of citizens as possible. Only in this way the modern elite, including the legal one, can be formed. It should be noted, that the tasks of forming the legal elite as a whole process of training a person and a personality to life and activity under the influence of the circumstances already mentioned, are substantially changing and becoming more complicated. Taking this into consideration, we must change education in such a way, that it is not limited to assimilation of a certain amount of knowledge, as sometimes happens of ar. At least two other functions should be implemented in the modern educational process. Such functions are to teach a law student to study throughout this life and apply the knowledge in practice. That is, the formation of an educated person is an important task of the present. Only under the second it ions it will be possible to form powerful legal elite able to give an ad equate response to the latest challenges of the society.

Key words: elite, legal education, legal system, legal consciousness, legal aid.

У розвитку будь-якого суспільства, а особливо незалежної України, яка активно розбудовує власну державність, важливим етапом є формування професійної, ефективно діючої правової еліти. Ураховуючи те, що держава перебуває у стані становлення як демократичної, правової держави, для правової еліти характерний процес постійних її змін.

З огляду на це виникає потреба глибокого та всебічного вивчення проблеми правової еліти, визначення її місця та ролі в сучасній системі управління. Питання еволюції української правничої еліти недостатньо вивчені і проаналізовані як українськими, так і закордонними правниками й істориками. Брак теоретичних обґрунтувань вказує на те, що ця проблема є **актуальною** та малодослідженою.

Існують різні тлумачення та думки стосовно сутності еліти, її місця та ролі в політичній системі сучасного суспільства, проте надто мало уваги приділено правовій еліті, яка, на нашу думку, є фундаментом розвитку правової держави й основою формування правосвідомості громадян.

Метою статті є дослідження механізму та чинників становлення вітчизняної правової еліти, що особливо важливо для подальшого розвитку українського суспільства й державності, успішної їх модернізації.

Виклад основного матеріалу. Поняття «еліта» у своїй еволюції пройшло тривалий етап становлення та розвитку – від агрокультурного аспекту до соціокультурного та політологічного. Слово «еліта» походить від двох термі-

нів: латинського “*eligere*” і французького “*elite*” – «кращий», «добірний». Спочатку це поняття слугувало на позначення кращих сортів рослинництва в генетиці та насінництві. З XVII ст. цим поняттям позначали товари, речі найвищої якості, а потім уживали щодо «обраних людей», насамперед вищої знаті. У Великобританії цим терміном окреслювали вищі соціальні групи суспільної ієрархії, проте до XIX ст. він не мав широкого застосування в суспільних науках. Лише наприкінці XIX ст., коли суспільні та політичні процеси в державах стали набувати сучасного вигляду, феномен еліти почав використовуватися в системних наукових дослідженнях [1].

В академічному словнику української мови поняття «еліта» означає людей, що виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями тощо [2, с. 474].

Проблема формування еліти пройшла багатовіковий шлях розвитку. Вона вивчалася у працях античних авторів – Платона, Аристотеля та багатьох інших. У Середньовіччі до неї зверталися Марсилій Падуанський, Ж. Боден та інші. В епоху Відродження проблема формування еліти серед проблем формування влади розглядалася насамперед Ш.-Л. Монтеск'є та Ж. Ж. Руссо. Т. Джефферсон і Дж. Медісон, розглядаючи цільову конкуренцію гілок влади, відкрили новий напрям у розробленні проблеми. У XVIII–XIX ст. проблема формування еліти набула філософське підґрунтя у працях І. Канта і Г. Гегеля. У політичній думці царської Росії М. Щербаков (1733–1790 рр.) розробив аристократичну модель формування еліти, С. Десницький (1740–1789 рр.) розглядав еліту в контексті конституційної монархії в Росії, М. Сперанський (1772–1839 рр.) убачав в еліті різні гілки єдиної влади в державі. У XIX – на початку XX ст. концепція формування еліти в Росії розроблялася в державно-правовому аспекті такими дослідниками, як А. Алексєєв, В. Гессен, М. Коркунов, В. Чичерін та ін. В українській політичній думці проблема формування еліти порушувалась у «Руській правді» Ярослава Мудрого, Городельській унії 1413 р., «Пактах та Конституції прав та вольностей війська Запорізького» Пилипа Орлика (1710 р.) тощо. Дана проблематика простежується в роботах В. Антоновича, П. Чубинського, М. Драгоманова, Т. Рильського, М. Костомарова та багатьох інших [3, с. 2]. Проте більшість науковців досліджують еліту з огляду на політичну еволюцію, а не з погляду формування окремого виду еліти – правової.

Як зазначає Г. Кільова, «еліта є визначальним важелем державотворення, його суб'єктом. Поки не відбудеться радикального оновлення і становлення політичної, економічної і наукової еліти, неможливе реформування державної системи. Саме на еліту покладається ухвалення стратегічно важливих рішень, від яких залежить доля не тільки країни, а й кожного окремого громадянина. Вектор діяльності еліти спрямовується на розширення демократичних засад державотворення. Роль української державоуправлінської еліти за період формування незалежної держави визначається насамперед у вирішенні питання державного суверенітету, збереженні територіальної цілісності України, консолідації української нації, демократизації суспільства. На сучасному етапі державотворення українська політична еліта обрала ефективну інтегруючу політику створення моделей економічного та політичного розвитку країни, побудованого на плановірності та системності в перетвореннях та реформах» [4, с. 7].

Наголосимо на тому, що процеси державотворення, розвитку країни неодмінно потребують наявності правової еліти. Сучасна держава може бути ефективною лише тоді, коли вона базується на демократичних засадах і принципах. І тут без відповідної участі еліти в розробленні законодавчих, нормативно-правових актів, суспільних відносин узагалі неможливо сформувати демократичну державу, яка лише і може бути ефективною.

Останнім часом активно досліджується питання формування і діяльності юридичної, або ж правової еліти суспільства, і найбільш гостро воно постає в контексті українських реалій. Запропоновані суспільству реформи, що наскрізь пронизують правову систему держави, не можуть обійти проблему першого ешелону, тих, хто ініціює такі реформи, хто наповнює їх нормативним та інституційним змістом.

Учені різних правових шкіл України єдині у висновку щодо невирішеності проблеми національної юридичної еліти. Залежність правників із числа науковців, законодавців і нормотворців, із числа практикуючих у різних галузях і в різних інститутах влади, громадянського суспільства юристів від наявних політичних відносин, а ще більшою мірою від економічних є очевидною. Деформовані економічні відносини, соціальні комунікації, панування корупційної ментальності різного походження і відмінних рівнів не можуть не позначатися негативно на формуванні юридичної еліти України. Найболючішою проблемою тут постає проблема використання юридичної професії для нелегального збагачення не лише через зловживання правом, але й унаслідок неправових практик, де юристи проявляють майстерність маніпулювання правом. Такі дії край шкідливі не лише для окремих представників суспільства, стосовно яких вчиняються, але й для правового порядку в суспільстві, що є більш важливим [5].

Ця тенденція формування правової еліти нашої держави передусім залежить від підготовки юристів, здатних презентувати елітних, кращих, тих, які повною мірою спроможні вирішувати правові проблеми сучасного українського суспільства. Будь-яке інституційне утворення держави не заохочувало юристів (правників) до елітарної вишуканості правових форм. Відбір кращих здійснювався та здійснюється за різними ознаками, де професіоналізм і моральність залишаються малопомітними.

На сучасному етапі розвитку суспільства і держави основним побажанням роботодавців є юристи-універсали, які володіють усім спектром професійних компетентностей, що дозволяє їм реалізувати себе в будь-якій професійній сфері. Тому важливим питанням сьогодення є врахування потреб юридичного ринку та запровадження новітніх підходів до організації освітнього процесу під час підготовки фахівців-правників, які в подальшому посядуть провідне місце у правовій еліті України.

Саме із цією метою Міністерство освіти і науки України 25 травня 2019 р. запропонувало для громадського обговорення напрацьований спільно з Міністерством юстиції України проєкт Концепції реформування юридичної освіти, мета якої – створення умов для модернізації змісту юридичної освіти.

Заступник міністра освіти і науки Юрій Рашкевич упевнений, що проблемою є відсутність скрупульозних фільтрів на вході в юридичну професію. Пропонована концепція покликана вирішити такі три основні проблеми, як невідповідність змісту освітніх програм у закладах вищої освіти сучасним реаліям розвитку професії; низький рівень володіння практичними навичками; низький рівень контролю за рівнем знань.

Створення умов для прискорення модернізації національної системи правничої освіти, формування суспільства знань передбачає перебудову всього комплексу суспільних відносин. Формування демократичного консолідованого суспільства, де знання та можливості їх практичного застосування стануть важливим засобом розвитку і самореалізації особистості, невід'ємними чинниками сталого і прискореного розвитку держави, потребують виконання цілої низки завдань, спрямованих на реструктуризацію системи наукових і освітніх інституцій, зокрема залучення талановитих студентів-правників у сферу науки й освіти, створення умов для підвищення престижності наукової діяльності. Ці цілі й формуватимуть підвалини якіс-

ної правової еліти сучасності, що дасть змогу громадянам отримувати кваліфіковану правову допомогу.

Не можемо не погодитися з думкою С. Гладкого, що із часом стане соціально затребуваним підхід, за якого належність особи до еліти зумовлюється, крім соціально-професійного статусу, її духовно-психологічними характеристиками. Це насамперед здатність до самотворення (самозміна, що ґрунтується на самоусвідомленні та самопідпорядкуванні своєї ментальної та фізичної активності ідеалам і цінностям, які мають високий етичний зміст і соціотворчий потенціал). Еліта має генерувати із самої себе нові ідеї та смисли, нове бачення суспільної ситуації, нову енергію соціальної дії, нові форми соціальної діяльності. Представники еліти мають виявити здатність подолати власну залежність від старої системи, що розкладається («вичавити із себе її раба»), та вивести з-під її впливу інших, зробити власну свідомість і власне життя активним центром пози-

тивних соціальних змін. У сучасних українських реаліях еліта має виробити «антидот», який нейтралізує «отруту», що руйнує соціальний організм, очистить свідомість суспільства – «кров» цього організму. Формування еліти – симптом пробудження творчих сил нації, її готовності до конструктивної самозміни, встановлення етичного контролю морально здорової частини громадянського суспільства за діяльністю державних інституцій. Саме такі зміни потрібні українській правовій системі [6, с. 38].

Отже, усе вищезазначене є актуальним для будь-якої держави, а особливо для України як молодій держави, що стоїть на засадах формування громадянського суспільства та демократичної правової держави. В аспектах державотворення необхідною умовою є вимога формування нових наукових напрямів і шкіл, що слугуватимуть створенню наукової (правової) еліти, яка відіграватиме особливу роль в окреслених процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бішук В. Еволюція трактування поняття еліта в історико-філософському контексті та можливість застосування класичних підходів елітаризму в сучасних українських умовах. *Демократичне врядування : науковий вісник*. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_11
2. Словник української мови : в 11 т. Т. 2. 1971. С. 474.
3. Козловська Л. Порівняльний аналіз формування української політичної еліти на зламних етапах ХХ ст. (кінець 10-х і 90-і рр.) : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2000. 22 с.
4. Наукова еліта у розвитку держав : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 9–10 жовтня 2012 р. / упоряд. О. Биковська та ін. ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т екології економіки і права ; Нац. центр «Мала академія наук України». Вип. 1. Київ : ТОВ «Праймдрук», 2012. 339 с.
5. Богуцький П. Юридична еліта України: проблема формування. URL: http://ukrainepravo.com/editor_column/donum-auctoris/yuridichna-elita-ukraini-problema-formuvannya/.
6. Гладкий С. Формування української юридичної еліти: понятійний і методологічний виміри. *Форум права* : електронне наукове фахове видання. 2018. № 1. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2018_1_7.pdf.